

Bernard Sesboüé SJ

JEZUS CHRYSZTUS
JEDYNY POŚREDNIK

Rzecz o odkupieniu i zbawieniu

w|drodze

JEZUS CHRYSTUS
JEDYNY POŚREDNIK

seria ALFA i OMEGA

tom 33

Bernard Sesboüé SJ

JEZUS CHRYSTUS
JEDYNY POŚREDNIK

Rzecz o odkupieniu i zbawieniu

tom I

przełożyła Agnieszka Kuryś

w|drodze

Tytuł oryginału

Jésus-Christ, l'unique médiateur. Essai sur la rédemption et le salut

© Fleurus Mame, Paris 2003

© Copyright for this edition Wydawnictwo W drodze 2015

Redaktor naukowy

Prof. dr hab. Bogusław Kochaniewicz OP

Redaktor

Magdalena Pabich

Redaktor techniczny

Justyna Nowaczyk

Projekt okładki i stron tytułowych

Joanna Dąbrowska

Ouvrage publié avec le concours du Centre national du Livre

Książkę wydano dzięki dofinansowaniu Centre national du Livre

ISBN 978-83-7906-149-5

Cum permissione auctoritatis ecclesiasticae

Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów W drodze sp. z o.o.

wydanie I, 2015

ul. Kościuszki 99, 61-716 Poznań

tel. 61 852 39 62, faks 61 850 17 82

sprzedaz@wdrodze.pl www.wdrodze.pl

*Albowiem jeden jest Bóg, jeden też
pośrednik między Bogiem a ludźmi,
człowiek, Chrystus Jezus, który wydał
siebie samego na okup za wszystkich
(1 Tm 2,5–6)*

SŁOWO WSTĘPNE

1. Niniejsza książka jest drugą pozycją ukazującą się w serii „Jezus i Jezus Chrystus” autorstwa o. Bernarda Sesboüého SJ, profesora paryskiego Centre-Sèvres. Złożona z dwóch tomów poświęconych tajemnicy odkupienia, jawi się jako kontynuacja poprzedniej pozycji Autora, poświęconej tajemnicy wcielenia. Ponieważ odkupienie jest dziełem wcielnego Słowa, staje się zrozumiałe, że niniejsze studium w wielu miejscach zasadnie nawiązuje do poprzedniego – tak jak poprzednie, poświęcone wcieleniu, mającemu w swej istocie charakter odkupieńczy, pozwalało spodziewać się tej oto książki i wręcz domagało się kontynuacji, którą dzisiaj możemy wziąć do rąk...

2. Traktując o zbawieniu, rozważania te dotyczą pewnej przesłanki wiary chrześcijańskiej, którą charakteryzują te oto dwie paradoksalne cechy. Po pierwsze, tkwi ona w samym sercu objawienia, a przecież nigdy nie była przedmiotem żadnej wyraźnej definicji Magisterium. Po drugie, całkowicie wykracza poza ludzki umysł, a przecież wywołała całą lawinę przeróżnych ujęć; żadna inna prawda dogmatyczna nie była wyrażana na tak wiele różnych sposobów.

Już ta sytuacja wymaga wyjaśnienia. Wyjaśnienie okazuje się jednak podwójnie konieczne, gdy zauważymy, że na przestrzeni wieków, aż po czasy współczesne, pojawiło się wiele wypaczeń i zniekształceń, co wywołało lawinę krytyk i sporów.

Jak zobaczymy, Autor jest wyśmienitym znawcą całości zagadnienia. Zanim proponuje w części trzeciej (czyli w drugim tomie) swoją własną syntezę soteriologiczną na ugruntowanych na nowo podstawach Nowego Testamentu, poświęca część pierwszą zdefiniowaniu problematyki ogólnej. W tym celu sięga wstecz, od współczesnej kontrowersji do pierwotnego odniesienia wszelkiej chrześcijańskiej soteriologii: do pośrednictwa Chrystusa – a raczej do Chrystusa Pośrednika. Określa dzięki temu obszar, który jest przedmiotem badań i którego dotyczy znaczna część pierwszego tomu: dwadzieścia wieków historii chrześcijaństwa opisanych w części drugiej, zatytułowanej *Teologiczny zarys historii doktryn*.

3. W ten sposób zostaje nam zaproponowana wnikliwa analiza każdej z głównych kategorii, za pomocą których myśl chrześcijańska próbowała wyrazić tajemnicę odkupienia, to ostatnie określenie (szczególnie uprzywilejowane jako oczywiste) było bowiem kiedyś tylko jednym z wielu, do których odwoływała się historia wiary i teologii. Zachowano dziewięć kategorii, do których doszła dziesiąta, przedstawiona *in fine* jako synteza: kategoria pojednania. Autor je ustawia – pięć po jednej stronie, cztery po drugiej – zgodnie z dwiema dynamikami nadającymi strukturę całemu wykładowi, przewijającymi się w procesie rozwoju doktryny: pierwsza została nazwana zstępującą, druga zaś, będąca jej przeciwieństwem, została przedstawiona jako wstępująca.

Widzimy, że zgodnie z wyraźnie rozróżnialnymi dynamikami, za każdym razem chodzi o tę samą fundamentalną rzeczywistość: o zbawcze pośrednictwo Jezusa Chrystusa, o którym powiedziano zaraz na początku, że w soteriologii chrześcijańskiej stanowi ono pierwszy punkt odniesienia. Każdy etap badań został przeprowa-

dzony w taki sposób, aby objąć cały okres dziejów, w którym posługiwano się daną kategorią. Wystarczy jednak przyrzeć się spisowi treści, aby dostrzec diametralną różnicę w omawianiu poszczególnych kategorii, w zależności od tego, do której części zostały one zaliczone. W dziale pierwszym (*Pośrednictwo zstępujące*) widać zawsze podobne następstwo: Pismo Święte, Tradycja, czasy współczesne. W dziale drugim (*Pośrednictwo wstępujące*) odwrotnie: punktem wyjścia jest sytuacja współczesna, która odsyła do świadectwa Pisma Świętego (wtedy, gdy ono istnieje), następnie pojawia się odniesienie do świadectwa Tradycji, które kończy się oceną bardziej refleksyjną. Jak zobaczymy, ta prosta zasada, wpisana w plan poszczególnych rozdziałów, kryje w sobie wiele sugestii i jest brzemenna w skutki.

4. Jednakże książka musi ograniczyć się do jednego tylko badania, choćby było ono możliwie najbardziej dogłębne, a więc najcenniejsze. W rzeczywistości analiza idzie tutaj w parze z diagnozą. Nie gubiąc nas w labiryntach i nigdy nie ulegając nieeleganckiej i ostatecznie jałowej polemice, której wielu odstręczających przykładów w tej dziedzinie dostarcza nam historia, autor z powodzeniem nie tylko identyfikuje wypaczenia, lecz jednocześnie naświetla ich przyczyny i skutki. Jak zauważymy, w tym kontekście pod jego piórem często pojawiają się trzy określenia: wypaczenie, zwarcie, skostnienie (lub zastój). A to pokazuje, jak dalece refleksja teologiczna przyjmuje w końcu formę rozeznania i osądu.

Rzecz warta podkreślenia w czasach, kiedy – z pewnością jak w każdym innych, ale na pewno powszechniej niż w innych – wierzący potrzebują światła, dzięki któremu nie pomylą się ani w kwestii wierności, ani w kwestii otwartości.

5. Ten, kto umiejętnie potrafi dokonać koniecznego rozeznania, by poddać uzasadnionej ocenie zarówno przeszłość, jak teraźniejszość, jest też w stanie podać kontrpropozycje, które w takiej sytuacji okazują się niezbędne i oczekiwane, i wytyczyć lub otworzyć

Słowo wstępne

drogi wiodące do lepszego zrozumienia lub pójść na nowo już wytyczonymi. A zatem, zgodnie z logiką pierwszego tomu, tom drugi – ukaże się on niebawem, a przejściem do niego jest już podsumowanie niniejszego tomu – ofiaruje czytelnikom oryginalną propozycję soteriologiczną. Autor powróci tam do Pisma Świętego, by odczytać z niego na nowo i dzisiaj wciąż w nim obecną nowinę o Jezusie Chrystusie Zbawicielu świata i Odkupicielu ludzi: „Mediator Dei et hominum”.

† *Joseph Doré*
Arcybiskup Strasburga

WPROWADZENIE

ZBAWICIEL I ZBAWIENIE

I. JEZUS, TO ZNACZY JAHWE ZBAWIA

Nie dano ludziom pod niebem żadnego innego imienia, przez „które moglibyśmy być zbawieni” (Dz 4,12). Jest to imię Jezus, które znaczy „Jahwe zbawia”. A zatem od tego imienia powinna wychodzić wszelka analiza zbawienia, do niego powinna powracać. Naszym zbawieniem jest sam Jezus. Tak jak niegdyś Orygenes nie ważył się mówić, że Jezus jest ewangelią¹, że „jest samym królestwem”², tak samo dzisiaj ktoś taki jak Karl Rahner mówi nam o „wydarzeniu zbawczym, którym jest sam Jezus”³. To światło winno oświecać wszelką naszą refleksję i chronić nas przed wpadnięciem w pułapkę nazbyt łatwej racjonalizacji przyczyny i skutków zbawienia w obrębie jakiegoś systemu, w którym osoba Jezusa byłaby tylko jednym

¹ ORYGENES, *Komentarz do Ewangelii według św. Jana*, I, V, 28–29, przeł. S. Kalinkowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2003, s. 32–33.

² ORYGENES, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, 14, 7 (komentarz do Mt 18, 23), przeł. K. Augustyniak, Wydawnictwo WAM, Kraków 1998, s. 205.

³ K. RAHNER, *Podstawowy wykład wiary. Wprowadzenie do pojęcia chrześcijaństwa*, przeł. T. Mieszkowski, IW Pax, Warszawa 1987, s. 240.

z elementów. „Zbawiciel jest zbawieniem, dodaje Rahner, a nie tylko nauką i obietnicą”⁴.

Z pewnością nadal koniecznie trzeba – w ślad za Pismem Świętym i Tradycją Kościoła – analizować rozmaite metafory i kategorie, w których rzeczywistość zbawienia jest wyrażana w objawieniu i w wierze. Jednakże te kategorie, choć splatają się ze sobą i wzajemnie się uzupełniają, same w sobie zawsze pozostaną uboższe niż osoba Jezusa, w odniesieniu do której nabierają sensu. Być może popełniono błąd, wyrażając je w formie rzeczownika, mówiąc o odkupieniu, usprawiedliwieniu, przebóstwieniu, ofierze, prześlągnięciu, wręcz o zadośćuczynieniu, ryzykując ich urzeczowienie i zapomnienie o tym, że są one tylko określeniami osoby i działania Jezusa. Święty Paweł był tego w pełni świadom, nie wahając się stwierdzić, że Jezus w swej osobie stał się dla nas „sprawiedliwością, i uświęceniem, i odkupieniem” (1 Kor 1,30).

Tożsamość Zbawiciela

W poprzedniej książce w tej serii, *Jésus-Christ dans la tradition de l'Eglise*, wyszedłem od analogicznych refleksji, rozwijając formułę „Jezus jest Chrystusem”. Pojęcie „Chrystus”, czyli Mesjasz, wyraża bowiem przede wszystkim to, czym jest i co czyni dla nas Jezus. Potem zaczęło jednak wyrażać również „dla Boga” Jezusa, a więc pełną Jego tożsamość. Perspektywa soteriologiczna jest w ten sposób w punkcie wyjścia wszelkiej refleksji chrystologicznej, czego dowodzi rozwój dogmatu, wychodzącego od wciąż na nowo formułowanego pytania: Kim ostatecznie musi być Jezus z Nazaretu, że naprawdę może nas zbawić? Wraz z Edwarde Schillebeeckxem można więc stwierdzić, że „zbawienie po-

⁴ Tamże, s. 244.

chodzące od Boga w Jezusie Chrystusie” jest w wierze chrześcijańskiej stwierdzeniem „pierwszego stopnia”, zaś jawna klarowność tożsamości Jezusa jest stwierdzeniem „drugiego stopnia”⁵. Jezus nie może bowiem nas zbawić, jeśli nie jest – w jedności jednej osoby – prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem, którego tradycja chrześcijańska wyznawała w sposób coraz bardziej precyzyjny i wręcz spekulatywny. Przejmując na swój rachunek owo pierwotne powiązanie soteriologii z chrystologią, Karl Rahner sądzi, że chrystologia powinna wychodzić od tego, „jaka jest nasza rzeczywista więź z Jezusem Chrystusem”⁶ i że związek ten, dany przez wiarę, jest naszym związkiem z „absolutnym Zbawicielem”, gdyż zbawienie, jakie nam On przynosi, „pociąga za sobą absolutne samoudzielenie się Boga samego w sobie”⁷.

Soteriologia i chrystologia są zatem nierozdzielnie ze sobą związane, a omówienie każdej z nich w osobnym opracowaniu bynajmniej nie oznacza zamiaru wprowadzenia między nie podziału, który niewątpliwie okazałby się zabójczy. Takie dwoiste potraktowanie zagadnienia jest uzasadnione wyłącznie ograniczeniami dyskursywności ludzkiego języka – nie sposób powiedzieć wszystkiego na raz. W pierwszym tomie, przez przegląd Tradycji i odwoływanie się do Pisma Świętego, zamierzeniem autora jest rozwinięcie wszystkiego, co dotyczy tożsamości Jezusa, który jest taki sam jak my, a jednocześnie inny niż my oraz Inny w odniesieniu do nas. Autor czyni to, stale zakładając i w pewnej mierze już wyrażając rzeczywistość zbawienia. Stanowi ono drugą stronę tej samej rzeczywistości. Autor poddaje analizie różne aspekty zbawczego działania Chrystusa względem nas, na podstawie języka wypracowanego w Nowym Testamencie i rozwiniętego w Tradycji kościelnej. Za punkt wyjścia

⁵ E. SCHILLEBEECKX, *Jesus. Die Geschichte von einem Lebenden*, Herder, Freiburg 1974, s. 482–486.

⁶ K. RAHNER, *Podstawowy wykład wiary*, s. 169.

⁷ Tamże, s. 170.

obiera ludzko-boską tożsamość Jezusa, która ustanawia Go jedynym pośrednikiem między Bogiem a ludźmi. Przedtem przechodziłiśmy od zbawienia do tożsamości, tutaj przejdziemy od tożsamości do zbawienia. Dwa powiązane ze sobą i uzupełniające się sposoby postępowania; każde z nich ma pierwszeństwo względem drugiego. Po prostu problematyka i sposób omawiania zagadnienia są różne, z powodów, które wynikają zarówno z treści, jak z historii doktryn.

II. POTRZEBA ZBAWIENIA

Dobra nowina o zbawieniu – serce chrześcijańskiego misterium

Konkretna tożsamość między osobą Jezusa a dobrą nowiną o zbawieniu człowieka odsłania przed nami to, co jest w samym sercu wiary chrześcijańskiej. Gdyż „na poziomie objawienia narzuca się zasadniczy fakt [...]: wiara w zbawienie przyniesione przez Jahwe lub przez Jezusa Chrystusa [...] wyjaśnia ukształtowanie się jednostki literackiej, jaką jest Pismo Święte, a także powstanie tego, co jawi się jako lud Boży. W objawieniu odkupienie już nie odgrywa roli wyłączenie tematu (jak »stworzenie«...), ale pełni funkcję strukturalną: wiara, skuteczność sakramentów krążą wokół odkupienia lub są jego wyrazem. Ten czynnik o charakterze soteriologicznym jest promieniującym centrum przesłania Pisma Świętego: Paweł głosi Jezusa ukrzyżowanego i nic więcej! Pozostaje to jednak w centrum nauczania Kościoła, i również jego życia”⁸. Karl Barth, podobnie jak wielu innych, przeprowadza tę samą diagnozę, mówiąc o doktrynie pojed-

⁸ E. HAULOTTE, *La rédemption*, wykład (odbity na powielaczu), Lyon-Fourvière 1967, s. 5.

kania: „Jest to centrum tego, co stanowi przedmiot, źródło i treść głoszania, a więc dogmatyki. [...] Na tej podstawie trzeba i z pewnością można zobaczyć to, co zewnętrzne. Można to jednak dostrzec dopiero na tej podstawie. Wszelki błąd i wszelka luka w poznaniu centrum, o którym mowa, natychmiast wypaczyłyby poznanie całej reszty”⁹. Znacznie później to samo rozróżnienie przeprowadza Walter Kasper: „Jedność stworzenia i odkupienia – to podstawowa hermeneutyczna zasada, na której opiera się interpretacja Pisma”¹⁰.

Bardzo licznych ilustracji tych sądów dostarcza analiza różnorodnych poświadczeń biblijnych odkupienia i zbawienia. Na razie poprzestaśmy na zwięzłym ich przypomnieniu. W Nowym Testamencie doświadczenie zbawienia wiąże się bezpośrednio z wyznawaniem Jezusa jako Chrystusa (Mesjasza), Pana i Syna Bożego, a więc Zbawiciela. Całe wydarzenie Jezusa dokonało się „dla nas”, „za wielu” (Mk 10,45; 14,24), zgodnie z bardziej szczegółowym określeniem „za nasze grzechy” (1 Kor 15,3), a w języku bardziej osobistym – „za mnie” (Ga 2,20). Ewangelia Janowa podkreśla miłość Jezusa do swoich „do końca” (J 13,1), gdyż „Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich” (J 15,13)¹¹. Miłość, jaką Jezus ma „dla nas”, stanowi zasadniczy motyw Jego przyjścia, rdzeń Jego misji. Niedawna egzegeza wymyśliła pojęcie proegzystencji¹², mające wyrażać samo jestestwo Jezusa. Również Symbol Nicejsko-Konstantynopoliński wyraża tę centralną oś chrześcijańskiego misterium, wprowadzając sekwencję, która dotyczy wcielenia, życia, śmierci i zmartwychwstania Jezusa, a zaczyna się od słów „dla nas [...] i dla naszego zbawienia”.

⁹ K. BARTH, *Dogmatique*, IV, I, 1, 57, Labor et Fides, Genève 1966, t. 17, s. 1.

¹⁰ W. KASPER, *Jezus Chrystus*, przeł. B. Białecki, Pax, Warszawa 1983, s. 204.

¹¹ Cytaty biblijne, jeśli nie zaznaczono inaczej, za 5 wydaniem Biblii Tysiąclecia, (Pallottinum, Poznań 2000).

¹² H. SCHÜRMANN, *Comment Jésus a-t-il vécu sa mort?: exégèse et théologie*, Cerf, Paris 1977, s. 145–184.

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne (Joseph Doré)	7
Wprowadzenie: Zbawiciel i zbawienie	11
I. Jezus, to znaczy Jahwe zbawia	11
Tożsamość Zbawiciela	12
II. Potrzeba zbawienia	14
Dobra nowina o zbawieniu – serce chrześcijańskiego misterium	14
Czy potrzebujemy zbawienia?	16
Dwa biblijne obrazy zbawienia	18
Zbawienie, uwolnienie	20
Zbawienie pełnią życia	28
III. Chwalebny krzyż Zbawiciela	34
Zostać przez kogoś zbawionym	34
Tajemnica krzyża: zgorszenie i głupstwo	35
Krzyż Zmartwychwstałego	38
Proponowany sposób podejścia	38

Część pierwsza PROBLEMATYKA

Rozdział 1. Współczesna niepewność	41
I. Kilku świadków niepokoju	43
Hans Küng i interpretacje śmierci Jezusa	43
Krytyka psychoanalityczna Jacques'a Pohiera	44

Iluzja chrześcijańskiego odkupienia: Georges Morel	47
Neofiarnicza interpretacja chrześcijaństwa René Girarda	48
Nathan Leites i zabójstwo Jezusa.....	53
Zbawienie przez objawienie według François Varone’a.....	55
II. Główne wątki sprzeciwu.....	57
Dlaczego chrześcijańskie zbawienie przechodzi przez śmierć? ..	57
Wstręt wobec sprawiedliwości wynagradzającej i represyjnej....	59
Odrzucenie chrześcijańskich roszczeń do powszechności.....	60
Niepokój wobec idei zastępstwa	61
Czy Jezus nadał sens swojej śmierci?	62
Rozdział 2. Doktrynalny stan soteriologii.....	65
I. Wielorakie świadectwo biblijne	66
II. Zredukowane świadectwo dogmatyczne	69
III. Odwrócona dominanta: od dynamiki zstępującej do dynamiki wstępującej	73
IV. Mechanizmy kostnienia słownictwa	79
Dwa niezmiennione schematy: kompensata i kara z zemsty	80
Mechanizm zwarcia	83
Zapomnienie o trzech głównych postaciach	85
Nieznajomość metafory i metonimii	87
V. Ponura antologia	91
W XVI wieku u reformatorów: gniew Boga spada na Chrystusa.....	91
W XVI wieku po stronie katolickiej: Boża zemsta i kompensata.....	94
W XVII wieku: dramatyzacja Bożej kary	96
W XIX wieku: nauczanie, które stało się powszechne	101
W XX wieku: pod znakiem nabytej prędkości	109
VI. Zbawienna reakcja	115
Rozdział 3. Chrystus Pośrednik, fundamentalne odniesienie soteriologii	121
I. Jezus Pośrednik według Nowego Testamentu	122
„Jedyny Pośrednik między Bogiem i ludźmi”	122

Pośrednik Nowego Przymierza i arcykapłan	124
Wspaniała wymiana	127
II. Pośrednictwo Chrystusa w tradycji teologicznej	128
Pośrednictwo Chrystusa i rekapitulacja u Ireneusza	129
Doświadczenie pośrednictwa Chrystusa: Augustyn	132
Od Chrystusa Pośrednika do Chrystusa Sakramentu	134
Jedność Pośrednika według Cyryla Aleksandryjskiego	137
Pośrednictwo i soteriologia w średniowieczu	138
Pośrednictwo w teologii nowożytnej i współczesnej	142
III. Pośrednictwo, przymierze i bezpośrednia komunია	145
IV. Soteriologia pośrednictwa	150

Część druga

TEOLOGICZNY ZARYS HISTORII DOKTRYN

Rozdział 4. Preludium: „za nas”, „za nasze grzechy”,	
„dla naszego zbawienia”	159
„Za nas”	161
„Za nasze grzechy”	165
„Dla naszego zbawienia”	166

Dział pierwszy

POŚREDNICTWO ZSTĘPUJĄCE

Rozdział 5. Chrystus niosący oświecenie: zbawienie przez	
objawienie	171
I. Świadectwo Pisma Świętego	172
Jezus nauczycielem prawdy i objawiającym Ojca	173
„Będą patrzeć na Tego, którego przebili”	174
Epifania i teofania	175
Światłość i ciemności	176
Zbawienie jako poznanie	179

II. Świadełstwo Tradycji	180
U ojców apostołskich	180
U ojców apologetów w II wieku	183
U Ireneusza z Lyonu	185
U ojców aleksandryjskich	188
III. Objawienie i zbawienie dzisiaj	191
Człowiek i poznanie	192
Objawienie jako zbawienie	196
Rozdział 6. Chrystus Zwycięzca: odkupienie	199
I. Świadełstwo Pisma Świętego	200
Życie Jezusa: zwycięska walka	200
Lud, który Bóg nabył sobie w Chrystusie	202
Odkupienie: wyzwolenie i wykupienie	204
Od czego zostaje uwolniony człowiek?	206
Cena i okup: jak nie traktować metafory zbyt literalnie?	208
II. Świadełstwo Tradycji	211
Uprzywilejowany świadek: Ireneusz i sprawiedliwość oddana człowiekowi	211
Czy okup został zapłacony Szatanowi?	218
Duch liturgii	226
Późniejsza ewolucja kategorii odkupienia	232
III. Odkupienie współcześnie odkryte na nowo	233
Doktrynalne przewartościowanie	233
Byt i niebyt Szatana	234
Teologia krzyża i zmartwychwstania	237
Oddziaływanie odkupienia w historii	241
Rozdział 7. Chrystus Wyzwoliciel	243
I. Świadełstwo Pisma Świętego	244
Jezus Wyzwoliciel	245
Nowe Przymierze wolności	246
II. Świadełstwo Tradycji	249
Ireneusz i Ewangelia wolności	249

Augustyn: kiedy łaska wyzwala wolną wolę	256
Sobór Konstantynopoliński III: zbawienie dokonane przez uczłowieczoną wolność Chrystusa	260
Zbawienie i wyzwolenie człowieka w społeczeństwie	262
III. Aktualność zbawienia jako wyzwolenia	266
Chrystus wyzwala i uzdrowia naszą wolność	267
Współzależność różnych wolności	270
Teologia i teologie wyzwolenia	272
Rozdział 8. Chrystus, który przebóstwia	277
I. Świadek Pisma Świętego	278
Przybrane synostwo i dar Ducha	279
Nowe narodziny przez chrzest	280
Nowe życie udziałem w życiu Trójcy	282
II. Świadek Tradycji	283
Powołanie człowieka stworzonego na obraz i podobieństwo Boga	283
Wielkie argumenty soteriologiczne	288
Syntetyczna prezentacja: punkt wyjścia, reguła wiary	291
Syntetyczna prezentacja: podwójna solidarność i pośrednictwo	295
Syntetyczna prezentacja: Duch Ojca i Syna	297
Wcielenie i misterium paschalne	299
Problematyka łaski na Zachodzie	304
III. Dzisiaj: przebóstwienie i samoudzielanie się Boga	308
Współczesne dyskusje wokół przebóstwienia	308
Dialektyka pragnienia Boga	310
Nowe słownictwo przebóstwienia	312
Rozdział 9. Chrystus, sprawiedliwość Boga	315
I. Świadek Pisma Świętego	319
Sprawiedliwość Boga według Biblii	319
Kiedy Jezus wypełnia wszelką sprawiedliwość	320
Ewangelia Pawła	322
Wszyscy usprawiedliwieni przez łaskę	323

II. Świadectwo Tradycji	326
Doświadczenie Augustyna	327
Pelagiusz i złudzenie wolności	328
Augustyn i nadrzędność łaski	330
<i>Sola gratia</i> i <i>sola fide</i> Lutra	334
Szósta sesja Soboru Trydenckiego poświęcona usprawiedliwieniu (1547)	338
Nowożytne spory wokół łaski	348
III. Sprawiedliwość i usprawiedliwienie w teologii współczesnej	350
Ekumeniczny problem z usprawiedliwieniem przez wiarę	350
Zagadnienie sprawiedliwości w historii	354
Usprawiedliwienie przez wiarę a teologia wyzwolenia	356

Dział drugi

POŚREDNICTWO WSTĘPUJĄCE

Rozdział 10. Ofiara Chrystusa	361
I. Od codziennego zdrowego rozsądku do historii religii	363
Lekcja zdrowego rozsądku	363
Nauczanie historii religii	364
II. Świadectwo Pisma Świętego	366
Ofiara z baranka paschalnego	367
Obrzęd składania ofiar i ich znaczenie	368
Krytyka ofiary u proroków	371
Jezus i ofiara	372
Ofiarniczy język Pawła	374
Świadectwo Listu do Hebrajczyków	375
III. Świadectwo Tradycji	379
Ojcowie Kościoła czterech pierwszych wieków	379
Augustyn: teologia ofiary	383
Augustyn: ofiara Chrystusa i ofiara Kościoła	388
Ofiara Chrystusa u św. Tomasza z Akwinu	391
Doktryna Soboru Trydenckiego na temat ofiary	394

Poszerzenie i wypaczenie pojęcia ofiary w czasach nowożytnych	402
IV. Podsumowanie: ofiara a obraz Boga	404
Od dwuznaczności do zmiany	405
Ofiara Chrystusa a ofiara chrześcijańska	407
Waga słów	408
Rozdział 11. Pelna cierpienia ekspiacja i przebłaganie	411
I. Ekspiacja we współczesnej świadomości	412
II. Świadection Pisma Świętego	414
Stary Testament: ekspiacja, orędownictwo i przebaczenie	414
Gniew Jahwe	417
Cierpiący Sługa Pański	419
Nowy Testament: Chrystus, nasze przebłaganie	425
2 Kor 5,21 i Ga 3,13	431
III. Świadection Tradycji	434
Ekspiacja Chrystusa u ojców Kościoła	434
Ekspiacja i wynagrodzenie miłości	442
IV. Podsumowanie: cierpienie i ekspiacja w naszych czasach	445
Chrześcijański paradoks cierpienia	445
Cierpienie Boga, jedyna pociecha w cierpieniu człowieka	453
Ekspiacja – potrzeba człowieka	455
Rozdział 12. Zadośćuczynienie	457
I. Świadection Tradycji	458
Wprowadzenie kategorii zadośćuczynienia do teologii	458
Święty Anzełm: horyzont <i>Cur Deus homo</i>	460
Święty Anzełm: podstawowa argumentacja	465
Sprawiedliwość według św. Anzełma	471
Dwuznaczności dokonującej się zmiany	478
Miejsce zadośćuczynienia w soteriologii św. Tomasza	484
Sobór Trydencki: od usprawiedliwienia do zadośćuczynienia	491

Spis treści

II. Konieczne rozeznanie	493
Yves de Montcheuil: dowartościowanie zadośćuczynienia	494
Wynagrodzenie – prawda zadośćuczynienia	497

Rozdział 13. Od zastępstwa do solidarności	501
I. Zastępstwo	502
Element prawdy w zastępstwie	503
Od XVI do XX wieku: wokół zastępstwa w karze	505
Od XIX do XX wieku: zadośćuczynienie zastępcze	512
II. Reprezentacja i solidarność	515
Doświadczenie solidarności	515
Solidarność a zbawienie	516
Solidarność w Piśmie Świętym	518
Solidarność a powszechność zbawienia	521
Zbawienie wszystkich przez jednego	523
Powszechność Jezusa i tajemnica Kościoła	527

Synteza

POJEDNANIE

Rozdział 14. Pojednanie i przebaczenie	533
I. Świadek Pisma Świętego	535
Pojednanie dokonane przez krzyż	535
Przesłanie pojednania	539
II. Pojednanie, nowe imię zbawienia	540
Zbawienie, tajemnica pojednania	541
Posługa Kościoła, posługa pojednania	544
Przejście	547
Indeks miejsc biblijnych	551
Indeks autorów starożytnych i średniowiecznych	561
Indeks autorów nowożytnych	571

SERIA ALFA I OMEGA

1. Christoph Schönborn OP, *Przebóstwienie, życie i śmierć*
2. Bernard Sesboüé SJ, *Zmartwychwstanie i życie. Krótki traktat o rzeczach ostatecznych*
3. Stefan Swieżawski, *Święty Tomasz na nowo odczytany*
4. Św. Tomasz z Akwinu, *Summa contra gentiles*, t. 1
5. Jean-Pierre Torrell, *Święty Tomasz z Akwinu – mistrz duchowy*
6. Thomas G. Weinandy OFMCap, *Czy Bóg cierpi?*
7. Klaus Berger, *Po co Jezus umarł na krzyżu?*
8. Hans Urs von Balthasar, *Antyrymski resentment*
9. Adolphe Gesché, *Chrystus*
10. Adolphe Gesché, *Człowiek*
11. Jean Corbon OP, *Liturgia – źródło wody życia*
12. Gerhard Lohfink, *Czy Bóg potrzebuje Kościoła?*
13. Adolphe Gesché, *Przeznaczenie*
14. Bernard Sesboüé SJ, *Poza Kościołem nie ma zbawienia. Historia formuły i problemy interpretacyjne*
15. Św. Tomasz z Akwinu, *Summa contra gentiles*, t. 2
16. Otto Hermann Pesch, *Zrozumieć Lutra*
17. Benedict M. Ashley OP, *Żyć prawdą w miłości. Biblijne wprowadzenie do teologii moralnej*
18. Medard Kehl SJ, *I widział Bóg, że to jest dobre. Teologia stworzenia*
19. Nicholas Lash, *Pytanie o Boga. Świętość, mowa i milczenie*
20. Benedykt XVI (Joseph Ratzinger), *Formalne zasady chrześcijaństwa. Szkice do teologii fundamentalnej*

21. Adolphe Gesché, *Zło*
22. Św. Tomasz z Akwinu, *Summa contra gentiles*, t. 3
23. Gisbert Greshake, *Życie silniejsze niż śmierć. O nadziei chrześcijańskiej*
24. Piotr Napiwodzki OP, *Bliżej, niż się wydaje. O końcu świata, millenaryzmie i chrześcijańskiej nadziei*
25. Gerhard Lohfink, Ludwig Weimer, *Maryja – nie bez Izraela. Nowe spojrzenie na naukę o Niepokalanym Poczęciu*
26. Gisbert Greshake, *Być kapłanem dzisiaj*
27. Henri de Lubac, *Katolicyzm. Społeczne aspekty dogmatu*
28. Bernard Sesboüé SJ, *Ewangelia i tradycja*
29. Robert Józef Woźniak, *Różnica i tajemnica. Objawienie jako teologiczne źródło ludzkiej sobości*
30. Gerhard Lohfink, *Jezus z Nazaretu. Czego chciał. Kim był*
31. Jean-Pierre Torrell OP, *Dziewica Maryja w wierze katolickiej*
32. Marta Przyszychowska, *Wszyscy byliśmy w Adamie*

